

TANQIDIY NAZAR, TAHLILY TAFAKKUR VA INNOVATSION G‘OYALAR

“GLOBAL CITIZEN” NOMINATSIYASI DISKURSI

Ismatullayeva Nigora Muhammadali qizi

Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti 2-kurs tayanch doktoranti

Annotatsiya: *Ushbu ilmiy maqolada “global citizen” (global fuqaro) tushunchasining diskursiv shakllanishi, uning ijtimoiy, siyosiy va madaniy kontekstdagi talqini hamda zamonaviy kommunikativ jarayonlarda tutgan o‘rni tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida global fuqaro diskursining lingvistik xususiyatlari, ideologik yo‘nalishlari va identitet shakllanishiga ta’siri o‘rganiladi. Shuningdek, mazkur tushuncha orqali shakllanayotgan yangi ijtimoiy ong va transmilliy qadriyatlar tizimi yoritiladi.*

Kalit so‘zlar: *global citizen, diskurs, identitet, globalizatsiya, lingvistik tahlil, ijtimoiy ong, transmilliylik, kommunikatsiya, ideologiya, madaniyat.*

Kirish.

Hozirgi globallashuv jarayonlari insoniyat taraqqiyotining yangi bosqichini boshlab berib, ijtimoiy, siyosiy va madaniy munosabatlarning tubdan o‘zgarishiga olib kelmoqda. Ayniqsa, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi, davlatlararo integratsiya va transmilliy aloqalarning kengayishi natijasida insonlarning o‘zini anglash darajasi ham yangicha mazmun kasb etmoqda. Shu nuqtai nazardan, “global citizen” (global fuqaro) tushunchasi zamonaviy ilmiy diskursda dolzarb kategoriyalardan biriga aylangan. Mazkur tushuncha insonning o‘zini nafaqat muayyan davlat fuqarosi, balki butun dunyo hamjamiyatining faol a’zosi sifatida idrok etishini ifodalaydi.

“Global citizen” nominatsiyasi diskursi tilshunoslik, sotsiologiya, siyosatshunoslik va madaniyatshunoslik kabi fanlar kesishgan nuqtada shakllanib, ko‘p qirrali ilmiy tahlilni talab etadi. Diskursiv yondashuv ushbu tushunchaning qanday kontekstlarda, qanday ma’nolarda va qanday kommunikativ maqsadlarda qo‘llanilishini aniqlash imkonini beradi. Xususan, global fuqaro diskursi orqali jamiyatda yangi qadriyatlar tizimi, jumladan, bag‘rikenglik, ochiqlik, ekologik mas’uliyat va ijtimoiy faollik kabi tushunchalar targ‘ib etilmoqda. Shu bilan birga, ushbu diskurs ayrim hollarda ideologik vosita sifatida ham xizmat qilishi mumkinligi uning tanqidiy tahlilini yanada muhimlashtiradi.

Mazkur ilmiy maqolaning maqsadi “global citizen” nominatsiyasining diskursiv xususiyatlarini aniqlash, uning lingvistik va ijtimoiy mohiyatini ochib berish hamda zamonaviy jamiyatda tutgan o‘rnini tahlil qilishdan iborat. Tadqiqot davomida diskurs tahlili, qiyosiy tahlil va kontent tahlili metodlaridan foydalaniladi. Ushbu yondashuvlar orqali “global citizen” tushunchasining shakllanish omillari, uning kommunikativ vazifalari va identitetga ta’siri ilmiy asosda yoritiladi.

Asosiy qism.

“Global citizen” nominatsiyasi diskursining asosiy mazmuni uning ko‘p qatlamli va dinamik xarakterga ega ekanligida namoyon bo‘ladi. Ushbu tushuncha faqatgina lingvistik

TANQIDIY NAZAR, TAHLILY TAFAKKUR VA INNOVATSION G‘OYALAR

birlik sifatida emas, balki ijtimoiy konstrukt, ideologik vosita va identitet shakllantiruvchi omil sifatida ham qaraladi. Shu bois uni tahlil qili shda kompleks yondashuv zarur bo‘lib, unda lingvistik, sotsiokulturniy va pragmatik jihatlar uyg‘un holda o‘rganiladi.

Avvalo, “global citizen” nominatsiyasining lingvistik xususiyatlariga e‘tibor qaratish lozim. Ushbu atama ingliz tilidan kirib kelgan bo‘lib, “global” va “citizen” komponentlarining birikishidan hosil bo‘lgan. Semantik jihatdan u makon va identitet chegaralarining kengayishini ifodalaydi. Diskursiv kontekstda esa ushbu nominatsiya metaforik ma‘no kasb etib, insonning dunyo miqyosidagi ijtimoiy mas‘uliyatini anglatadi. Turli matn turlarida ushbu atama turlicha semantik yuklama bilan qo‘llanadi. Masalan, ilmiy diskursda u nazariy kategoriya sifatida ishlatilsa, ommaviy axborot vositalarida ideal shaxs modeli sifatida tasvirlanadi. Ta‘lim diskursida esa “global citizen” kompetensiyaga asoslangan yondashuvning markaziy elementi sifatida qaraladi.

Diskursiv tahlil shuni ko‘rsatadiki, “global citizen” tushunchasi ko‘pincha ijobiy konnotatsiyaga ega bo‘lib, unda ochiqlik, bag‘rikenglik, ko‘p madaniyatlilik va ijtimoiy faollik kabi qadriyatlar mujassam. Biroq, ushbu ijobiy obraz ortida ma‘lum ideologik yo‘nalishlar ham yashirin bo‘lishi mumkin. Tanqidiy diskurs tahlili nuqtai nazaridan qaralganda, “global citizen” ba‘zan globalizatsiya jarayonlarini legitimlashtiruvchi vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Xususan, rivojlangan davlatlar tomonidan ilgari surilayotgan global qadriyatlar ushbu tushuncha orqali universal me‘yor sifatida taqdim etiladi. Bu esa madaniy xilma-xillikning qisqarishi yoki ayrim milliy qadriyatlarning chekinishiga olib kelishi mumkin.

Shuningdek, “global citizen” diskursi ijtimoiy identitet shakllanishida muhim rol o‘ynaydi. Zamonaviy sharoitda inson identiteti ko‘p qatlamli tus olib, unda milliy, mintaqaviy va global darajalar o‘zaro uyg‘unlashadi. Global fuqaro tushunchasi aynan shu ko‘p qatlamlilikni ifodalovchi asosiy kategoriyalardan biridir. Ayniqsa, yoshlar orasida ushbu identitet shakli keng tarqalib, ular o‘zlarini global muammolar yechimiga daxldor deb hisoblay boshlamoqdalar. Bu esa yangi turdagi ijtimoiy faollikni yuzaga keltiradi: ekologik harakatlar, inson huquqlari himoyasi, xalqaro volontyorlik faoliyati shular jumlasidandir.

Pragmatik jihatdan “global citizen” nominatsiyasi kommunikativ maqsadlarga xizmat qiladi. Siyosiy nutqlarda u xalqaro hamkorlikni mustahkamlash va ijtimoiy birdamlikni targ‘ib qilish vositasi sifatida qo‘llanadi. Ta‘lim tizimida esa ushbu tushuncha orqali global kompetensiyalar – tanqidiy fikrlash, madaniyatlararo muloqot, muammolarni kompleks hal qilish ko‘nikmalari rivojlantiriladi. Shu bilan birga, korporativ diskursda ham “global citizen” tushunchasi keng qo‘llanilib, kompaniyalarning ijtimoiy mas‘uliyatini ifodalashda muhim rol o‘ynaydi.

Bundan tashqari, raqamli kommunikatsiya vositalarining rivojlanishi “global citizen” diskursining kengayishiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatmoqda. Ijtimoiy tarmoqlar, onlayn platformalar va global media makon orqali ushbu tushuncha tez tarqalib, turli madaniyatlar o‘rtasida umumiy diskursiv maydonni shakllantirmoqda. Natijada, insonlar o‘z fikr va

TANQIDIY NAZAR, TAHLILIIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'OYALAR

qarashlarini global auditoriyaga yetkazish imkoniyatiga ega bo'lib, bu esa global fuqarolik ongining mustahkamlanishiga xizmat qiladi.

Umuman olganda, "global citizen" nominatsiyasi diskursi ko'p qirrali va murakkab fenomen bo'lib, u til, jamiyat va ideologiya o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni yaqqol namoyon etadi. Ushbu tushuncha orqali nafaqat yangi identitet shakllari yuzaga kelmoqda, balki zamonaviy dunyoqarash va qadriyatlar tizimi ham shakllanmoqda. Shu bois uni chuqur va tanqidiy asosda o'rganish zamonaviy ilmiy tadqiqotlarning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Xulosa.

Xulosa qilib aytganda, "global citizen" nominatsiyasi diskursi zamonaviy globallashtirish jarayonlarining muhim lingvistik va ijtimoiy mahsuli sifatida namoyon bo'ladi hamda u insonning o'zini anglash, jamiyatdagi o'rnini belgilash va ijtimoiy munosabatlarni shakllantirishda muhim konseptual vosita vazifasini bajaradi. Mazkur tushuncha oddiy termin doirasidan chiqib, keng qamrovli diskursiv maydonga ega bo'lib, unda til, ideologiya, madaniyat va siyosat o'zaro uzviy bog'langan holda faoliyat yuritadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, "global citizen" atamasi turli kommunikativ kontekstlarda turlicha ma'no va vazifalarni bajaradi, bu esa uning ko'p qatlamli va polisemantik xarakterga ega ekanligini tasdiqlaydi.

Shu bilan birga, ushbu diskursning ijobiy jihatlari sifatida insonlarda global mas'uliyat hissini shakllantirish, madaniyatlararo muloqotni rivojlantirish, bag'rikenglik va ochiqlik kabi universal qadriyatlarni targ'ib etish imkoniyatlari alohida ta'kidlash lozim. Ayniqsa, yosh avlod orasida global fuqarolik ongining kuchayishi ularning ijtimoiy faolligini oshirib, global muammolar yechimiga befarq bo'lmaslikka undamoqda. Bu esa o'z navbatida jamiyatning barqaror rivojlanishiga xizmat qiluvchi muhim omillardan biri hisoblanadi.

Biroq, "global citizen" nominatsiyasi diskursining ayrim salbiy yoki murakkab jihatlari ham mavjud. Xususan, ushbu tushuncha ba'zi hollarda ideologik vosita sifatida qo'llanilib, globalizatsiya jarayonlarini bir tomonlama talqin qilishga xizmat qilishi mumkin. Natijada, ayrim milliy qadriyatlar va madaniy o'ziga xosliklarning zaiflashuvi yoki ikkinchi darajaga tushib qolish xavfi yuzaga keladi. Shu sababli, global fuqarolik g'oyasini targ'ib etishda muvozanatli yondashuv zarur bo'lib, unda global va milliy identitet o'rtasidagi uyg'unlikni saqlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot shuni ham ko'rsatdiki, raqamli texnologiyalar va global kommunikatsiya vositalarining rivojlanishi "global citizen" diskursining kengayishiga va uning ommalashuviga kuchli turtki bermoqda. Bu jarayon insonlarning o'zaro aloqalarini soddalashtiribgina qolmay, balki global miqyosda yagona diskursiv makonning shakllanishiga ham olib kelmoqda. Natijada, yangi turdagi ijtimoiy ong va ko'p qatlamli identitet shakllari yuzaga kelmoqda.

Umuman olganda, "global citizen" nominatsiyasi diskursini chuqur o'rganish zamonaviy jamiyatdagi ijtimoiy, madaniy va lingvistik o'zgarishlarni anglashda muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega. Kelgusida ushbu yo'nalishda olib boriladigan tadqiqotlar diskursning

TANQIDIY NAZAR, TAHLILY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR

yanada nozik jihatlarini ochib berishga, uning turli madaniy kontekstlardagi namoyon bo'lish shakllarini aniqlashga va global hamda milliy manfaatlar o'rtasidagi muvozanatni ta'minlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. UNESCO. Global Citizenship Education: Preparing Learners for the Challenges of the 21st Century (2020).
<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000374320>.
2. OECD. Global Competence for an Inclusive World (2021).
<https://www.oecd.org/education/global-competence/>.
3. Steger, M. B. Globalization: A Very Short Introduction (5th ed., 2022). Oxford University Press.
<https://global.oup.com/academic/product/globalization-a-very-short-introduction-9780192897882>
4. Appiah, K. A. The Lies That Bind: Rethinking Identity (Updated ed., 2020).
<https://wnorton.com/books/9781631493832>.
5. European Commission. Global Citizenship Education and Development Education (2020).
<https://education.ec.europa.eu/focus-topics/improving-quality/global-citizenship-education>.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Strategik va mintaqalararo tadqiqotlar instituti. Globallashuv jarayonlari va O'zbekiston taraqqiyoti (2021).
<https://strategy.uz/index.php?news=globallashuv-jarayonlari>.
7. SamDU ilmiy jurnali. Madaniyatlararo kommunikatsiya va global tafakkur masalalari (2021).
<https://samdu.uz/uz/publication>.